

MUHİTTİN ELİAÇIK'IN
“ÂŞIK AHMED'İN CÂMİ'Ü'L-AHBÂR'I”
ADLI DOKTORA TEZİ¹

I. Türü:

Sultan II. Murad devri şairlerinden Âşık Ahmed tarafından yazılmış olan eser 12245 beyitlik hacimli bir mesnevî olup Deştî dildeki mensur bir tezkiretü' l-evliyanın manzum tercümesidir. Ayrıca şerh ve nasihatlarla aslına göre bir hayli genişletilmiş ve evliya hikâyeleri vasıtasıyla öğütler veren bir nasihatname hâline getirilmiştir. Bu durumda eser, hem bir tezkiretü' l-evliya hem de bir nasihatname olmaktadır. Diğer tezkiretü' l-evliyalarda velilerin kısa bir biyografisi verildikten sonra çeşitli menkabeleri anlatılmıştır. Eserde ise, velilerin hayatları değil, çeşitli konularda hikâyeleri anlatılmış, yaşayışlarına gidilmiş, bununla yetinilmeyerek şerhler yapılmış, nasihatlarla bulunmuş ve içindekiyle amel olunması istenmiştir. Bâb başlıklarına bakılıp başlıklarla hikâyelere dikkat edilince eserin bir tezkire kitabından ziyade bir ahlâk kitabı olduğu anlaşılacaktır. Bu bakımdan Câmî'ü'l-Ahbâr bir nasihatnamedir. Bunu aşağıdaki beyitler daha iyi ifade etmektedir:

Söyledüğüm saña ben dürlü nasûh
Tâ bulasın ol nesâyıhdan fütûh (50)

İşbu sözler kim direm bunda saña
Cümlesi penddür bunuñ öñden soña (1811)

¹ Muhittin Eliaçık, Âşık Ahmed'in Câmî'ü'l-Ahbâr'ı İstanbul Üniv. SBE, basılmamış doktora tezi, İstanbul 1998 Topkapı Sarayı Müzesi Ktb., M.R. 437, nüsha 329 yapaktır.

Bu nesâyih sözlerine cândan olgıl müstemi'
Hoş nesâyihdür saña kim Câmi'ü' l-Ahbâr ider (7384)

Hoş nasihatlar al imdi okıyup
Hem bu şeytan-ı la'îni tokıyup (10435)

Ayrıca, Câmi'ü' l-Ahbâr'da peygamber kıssalarına da yer verilmiştir. Hemen her bölümde Hz. Muhammed'in örnek hayat ve sözlerine yer verilmiş olmasının dışında, Hz. İsa, Hz. Süleyman, Hz. Zekeriyyâ ve Hz. Yahyâ hakkında da hikâyeler anlatılmıştır. Ayrıca sahabelerden de hikâyeler mevcuttur. Aşağıdaki beyitler eserin enbiya ve evliya hikâyelerinden oluştuğunu bildirmektedir:

Ol-durur söz kim ola Kur'an sözi
Enbiya vü evliya merdân sözi (47)

Âşık Ahmed, eserini Meşâyih-name olarak da anmaktadır. Ayrıca, eserinin o devirde yaygın olan Hurşid-name türü beşerî aşkı işleyen eserlerden olmadığını, bir nasihatname olduğunu bildirmektedir:

Hem meşâyihlar sözi hoş söylene
Dürlü takrîr ü beyanlar eylene (48)

İşbu sözler bil meşâyih-namedür
Sanma bunu işbı Hurşid-namedür (7626)

2. Tertibi:

Eser, klâsik tertip usullerine uygun düzenlenmiştir. Mesnevî ve kaside şeklindeki iki tevhidden sonra, iki na't, ayrıca Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Âli ile Hasan ve Hüseyin için de mesnevî şeklinde kısa na'tlara yer verilmiştir. Daha sonra iki parça hâlinde ve biri mesnevî, diğeri kaside nazım şekliyle Sultan II. Murad medhiyeleri gelir. Sebeb-i te'lif bölümünden sonra kitabın asıl hacmini oluşturan kısım yer alır.

Eser yirmi bâba ayrılmış olup her bir bâbda 6 ila 11 hikâye bulunmaktadır. En çok hikâyeyi 11 hikâye ile 19.bâb, en az hikâyeyi ise 16. ve 18.bâblar altışar hikâye ile ihtiva etmektedir. Toplam hikâye sayısı 178'dir. 1.bâbdan 12. bâba kadar her bâbın başında o bâbın mahiyetini belirten konuyla ilgili kasideler bulunmaktadır. Yalnız, birinci bâbın kasidesi beşinci hikâyeyi müteakiptir. 13.bâbdan 20.bâba kadar kasideye yer verilmemiştir. Böylece, eserin başındaki iki tevhid, na't ve her bâb başındaki konuyla ilgili 12 kasideyle birlikte 12245 beyitlik eserde 348 beyit tutan toplam 14 kaside bulunmaktadır. Yirmi bâbın hepsinde ayet ve hadisler ışığında konuya bir giriş yapılmıştır. Bir gelenek olarak bâbların ve hikâyelerin başlıkları bâb-ı evvel, bâb-ı düvüm, bâb-ı sivüm, hikâyet-i evvel, hikâyet-i düvüm, hikâyet-i sivüm gibi Fârsça yazılmıştır. Tekrarların çok sık görülmesi, hikâyelerin başında ve sonunda klişeleşmiş ifadelerin bulunması, hikâye sonlarında nasihatlarla yer verilmesi ve Hz. Muhammed'e salât ü selâm getirilmesi hikâyelerin ortak özelliğidir. Telif tarihinin bilinmemesine, hâtime bölümünün bulunmamasına rağmen Câmi'ü'l-Ahbâr mürettep bir mesnevîdir.

3. Yazılış Sebebi

168 beyit tutan sebab-i telif kısmında Âşık Ahmed eserin neden ve nasıl yazıldığını anlatmıştır. Bu kısımda şairimiz okuyucuya hitap ederek kendi hâlini anlatacağını söyler. O, bir gün evinde kitap okurken eline babasından kalma bir eser geçer. Deşt Moğol (Kıpçak) dilince yazılmış olan bu kitap meşâyih sözlerine dairdir. Bu dili iyi bilmekte olan şairimiz mensur olan bu eseri büyük bir zevkle okuduktan sonra onu Türkçeye tercüme ederek bir yadigâr bırakmayı arzu eder ve eseri şerh ve nasihatlar da katarak nazmen çevirir.

Âşık Ahmed'in eseri tercüme etmek istemesindeki asıl sebep bu yolla hayır dua kazanmaktır:

Okıyanlar ger bana kıla dua
Hak katında hâceti ola reva
Kim bum düzmekde maksûd aşikâr
Bir duadur umduğum benüm i yâr (268-269)

4. Bölümler ve konular:

Cami'ü'l-Ahbâr'ın içinde hangi bölüm ve haberlerin bulunduğu şöyle anlatılmıştır:

Hem yigirmi bâb oldı bu kitâb
Saygıl imdi bâbların sen iye şebâb

Degme bâbı hem bilün ne bildürür
Her birinde işbu ma'nî bol-durur
Degme bâbda var-durur hem çok haber
Pür-acâyib pür-garâyib iy piser (279-281)

1. bâbda helâl yemek üzerine on hikâye anlatılmıştır.

Bu bölümün konusu, helâl lokma, helâl kazanç, helâl miras, şüpheli lokmadan kaçınma, haramdan karnı boş bulundurma gibi hususlardır.

Birinci hikâyede, Tarsus'da birinin bağıni bekleyen İbrahim-i Edhem'den, bir gün dostlarıyla birlikte bağa gelen bağ sahibi yemek için nar ister ve İbrahim'in getirdiği narlar ekşi çıkınca bağ sahibi kızar ve neden daha önce denemediğini sorar. Bunun üzerine İbrahim, kendisinin bağı beklemekle görevli olduğunu, narı yemekle görevli olmadığını söyler ve işini terkeder. Daha sonra Dımışk'da görüştüğü Şakîk-i Belhî'ye gevherin ele kolayca girebileceğini, ancak helâl lokmanın her ele girmeyeceğini söyler.

İkinci hikâyede, Hızır'la görüşmek için Bişr-i Hâfî'den aracılık isteyen bir gencin şüpheli mala vâris olduğu anlaşılınca Hızır kendisini gizlemiştir.

Üçüncü hikâyede, Müslüman olan ve babasının baskısı üzerine İslâm ülkesine sığınarak mertebe sahibi birisi olan bir Rum melikinin oğlunun hikâyesi anlatılmıştır. Son nefesinde arzusunun ne olduğu sorulunca nar istemiş, nar getirilince de nasıl kazanıldığını öğrenmeden narı yemeyeceğini söylemiştir. Narın kazanılmasında bozukluk olduğu ortaya çıkınca narı hemen elinden atmıştır.

Dördüncü hikâye, helâl lokma için Şam'a gelen ve Hasan Basrî ile

görüştükten sonra kendisinde helâl lokma bulunan bir çiftçiye gönderilen bir azizle ilgilidir. Bu aziz gidip çiftçiyi bulmuş, fakat çiftçi: “öküzlerimden biri komşumun tarlasına girdi, sırtında bir miktar çamurla gelip tarlama girdi. Böylece lokmalarımı şüpheli etti. Artık bende helâl lokma yok” der ve azizi geri gönderir.

Beşinci hikâye, Vehb İbnü'l-Verd'in helâl kazançla olduğunu anlamadan kimsenin lokmasını yememesiyle ilgilidir.

Altıncı hikâye, helâl lokma arayan ve kendisinde helâl lokma bulunan bir Hristiyan çiftçiye gönderilen bir şeyh, ona gidip isteğini bildirdiğinde çiftçi “her şeyim temiz mirastır. Eğer bana vereceğin akçanın helâl olduğunu biliyorsan ver. Yoksa buğdayım bana, akçan da sana” der.

Yedinci hikâye, haramdan sakınmak isteyen bir zatın dağlarda ot yiyerek yaşamasına dairdir.

Sekizinci hikâyede, Kihmir adlı velinin düşürdüğü altın kendisine verildiğinde “ya başkasınınsa” diyerek almaması anlatılmıştır.

Dokuzuncu hikâye, İbrahim Edhem'in, satıcıdan hurma alırken yere düşen bir hurmayı kendisinin sanarak alması bu yüzden mertebesini kaybetmesi anlatılmıştır.

Onuncu hikâyede, Kûfe'de bir kadının koyununun kaybolduğunu duyan Kûfe beyinin “eyvah, şimdiden sonra et yemek bize haram oldu” diyerek ömür boyu koyun eti yememesi anlatılmıştır. Onun et yemediğini öğrenen koyun sürüsü sahipleri gelip “bir koyunun yaşayabileceği en uzun süre 12 yıldır, artık ne olur yeyin” demelerine rağmen “şimdiye kadar yemedim, şimdiden sonra o eti dişlemekten” korkarım demiş ve yememiştir.

2. bâbda: riyâzete dair on hikâye anlatılmıştır.

Riyazet, nefsi arzuları yenmek, az yemek, az uyumak, gece namaz kılp gündüz oruç tutmak gibi nefis tezkiyesine yönelik hareketlerdir. Bu yolla nefsi arıtıp insan-ı kâmil olma amaçlanmaktadır. Bu bölümdeki hikâyelerde, gece namaz kılp gündüz oruç tutmak, az yemek, az uyumak, az konuşmak, nefsi isteklerden uzak durmak gibi hususlar işlenmiştir.

Hz.Peygamber'in riyazeti, medhi ve evsâfi ile ilgili bir kasideden sonra on hikâye anlatılmıştır.

Birinci hikâyede, yolculuk yaparken yorulan ve dinlenmek için biraz oturduktan sonra kendisine “kalk Hâlık’a ibadet et, iki rekât namaz kıl” diyen, fakat nefsinden itiraz işiten bir velinin nefsinin bastırarak birincide Bakara ve ikincide Âl-i İmran surelerini okumak suretiyle iki rek’at namaz kılması anlatılmıştır. Bunun üzerine nefsi “beni öldürdün” diye feryad etmiştir.

İkinci hikâyede, riyazetin bir gereği olan az yemeye örnek olarak, Mâlik-i Dînâr’ın yıllarca katıksız kuru ekmek yiyerek yaşaması ve bir gün aldığı iki parçayı yemeyerek bir fakire vermesi anlatılmıştır.

Üçüncü hikâyede, su soğutup içmek üzere ibrik satın alan ve düşünde bir huri kızı tarafından ibrikteki soğuk suyu içmemesi istenen Cüneyd-i Bağdadi’nin şeyhinin kaygılı hâli anlatılmıştır.

Dördüncü hikâyede, nefsinin hor ve hakir kılarak yedi yıl et yemedikten sonra nefsi çok et isteyince gidip et alan ve onu da yolda gördüğü bir yetim çocuğa veren Habîb-i Acem’in riyazeti anlatılmıştır.

Beşinci hikâyede, nefsinin istediği çörek ve yumurtayı ararken hırsız zannedilerek dövülen ve tanıdık birisince kurtarılacak misafir edilip önüne yine yumurta ve ekmek konulan Bû Tûrâb-ı Nahşebî’nin, “yumurta yemediğim hâlde altmış yumruk yedim; ya yersen ne olur?” diyerek orayı terketmesi anlatılmıştır.

Altıncı hikâyede, bir içim su fazla içtiği için nefsi kendisini dinlemeyen Bâyezîd-i Bistâmî’nin bir yıl su içmemesi ve susadığı zaman boğazına balçık değdirerek nefsinin tehdid etmesi anlatılmıştır.

Yedinci hikâyede, birlikte yolculuğa çıkan keramet sahibi iki zattan kaygana yemeyen birisinin derin bir suyu yürüyüp geçerek karşı kıyıya varması, yiyenin ise geçemeyip mahrum kalması anlatılmıştır.

Sekizinci hikâyede, Hâtîm-i Esamm’a havuç alan şagirdine satıcının “Hâtîm-i Esamm nefesine arzu mu veriyor? Ben tam otuz yıldır sokaklarda havuç satırım; canım havuç isterdi, fakat ben onu nefsimin tattırmadım.” demesi anlatılmıştır.

Dokuzuncu hikâyede, Bü’l-Kâsım-ı Fâris’in, dostlarınınca ağırlandıktan sonra izzet ikram görme hevesi içine giren nefsinin karşı, bir mezar kazıp içine girmesi ve nefsinin bu arzudan mahrum bırakılması anlatılmıştır.

Onuncu hikâyede, aziz bir şeyhe misafir olan Mâlik-i Dînâr’ın sofraya

katksız ekmek getirilmesi üzerine tuz da istemesi ve sofraya tuz getirildikten sonra da ev sahibi şeyhin “bizde tam on yedi yıldır katık yenmemiştir” demesi üzerine Mâlik’in pişman olması anlatılmıştır.

3. bâb Tanrı kulluğunda emek çekme üzerine on hikâyeyi havidir.

Bu bölümün konuları zahmet ve emek çekerek Allah’a tâat ve ibadet etmeyle ilgilidir. Bâbın başlangıcında Bû Zer-i Gaffârî’den naklen bir hadis zikredilmiştir. Bû Zer-i Gaffârî Hz.Peygamberden kendilerine öğüt vermesini istemiş Hz.Peygamber de: “Öyleyse bu uçsuz bucaksız, çok büyük deniz için gemi hazırla, yolumuz çok uzaktır, çok azık al. Tâatın nakdini temiz eyle ki, o kanşıklıktan temizlensin. O Nâkıd Basîr ve Habîr’dir. O her şeyi bilip görmektedir. Tâat üzere kendini pak et. Gece gündüz emek çekerek tâat et. Bugün burada emek çekersen, yarın orada düğün edersen” şeklinde öğüt vermiştir. Daha sonra Cenâb-ı Hakk’ı anmanın, Onun yolunda gitmenin, tâat ehli olmanın önemi üzerine 22 beyitlik bir kaside söylenmiş ve hikâyelere geçilmiştir.

Birinci hikâyeye, Hz.Ömer’in gündüz raiyyeti gütmeye kaygısıyla oruç tutarak çalışması, gece de kıyamet gününün endişesiyle sürekli namaz kılması anlatılmıştır.

İkinci hikâyeye, gece gündüz namaz kılmaktan inciğinin şişi gitmeyen ve ölümü yaklaştığında acı ve üzüntüyle ağladığı görülen tâbiîn âlimlerinden Mesrûk’un, neden ağladığı sorulduğunda “ağlayacak vakittir, bana cennet kapısının mı, cehennem kapısının mı açılacağını bilmiyorum” demesi anlatılmıştır.

Üçüncü hikâyede, geçtiği yerde kırk gün kalıp kırk kez Kur’an’ı hatmeden, kırk bin akça tasadduk eden, kırk bin hadis rivâyet eden, dört bin rekat namaz kılan, kırk yıl içinde sırtını bir gece yere koyup bir gece yatmayan Bû Vekî adlı veli anlatılmıştır.

Dördüncü hikâyede, ölüm döşeginde sürekli Kur’an okuyan Cüneyd-i Bağdadî’ye İbn-i Atâ adlı müridi neden dinlenmediğini sorduğunda, Cüneyd’in “ecel yolumu kesti, artık benden bir amel gelmez, o halde nasıl dinleneyim” demesi anlatılmıştır.

Beşinci hikâyede, İbrahîm-i Edhem’in her adımında secde ederek

yedi yılda Mekke'ye gitmesi ve on iki yıl yatsı abdestiyle sabah namazı kılması anlatılmıştır.

Altıncı hikâyede, Süleymân-ı Dârânî'nin soğuk bir gecede kalkıp mescid bahçesinde namaz kılarak uyuyakalması; bunun üzerine düşünde bir hurinin kızması ve uyumaması için ikazı anlatılmıştır.

Yedinci ve sekizinci hikâyelerde, Râbia'nın, bedenime soğuk geçsin de uyukum kaçsın ve böylece ibadet edeyim diyerek üstüne bir kat gömlek giymesi, uyku rahat olanda olur, rahat olmayan uykuyu ne bilir diyerek sürekli tâat ve ibadet üzere yaşaması ve öldüğünde üstüne giydiği bu gömleğin ona kefen olması anlatılmıştır.

Dokuzuncu hikâyede, Allah'a yemin ederek yaşadığı sürece hiç sırtını yere koyup yatmayan ve öldüğünde yıkanırken alınının secde etmekten delinmiş olduğu görülen Safvan adlı veli anlatılmıştır.

Onuncu hikâyede, bir gece yatıp gaflete dalan Râbia'nın düşünde bir huri kızı tarafından içinde tütsü tütüren kızların bulunduğu bir köşke götürülmesi anlatılmıştır.

4. bâbda günahını anıp ağlamak üzerine on hikâye anlatılmıştır.

Evlîyanın günahlarını anıp ağlamaları, bu yoldaki tutumları ve Allah'dan korkmalarına dair bir kasideden sonra hikâyelere geçilmiştir.

Birinci hikâyede, Abdullah İbni Mes'ud'dan naklen Yahya peygamberin günahını anarak kanlı gözyaşları dökmesi, gözyaşlarından yanaklarının delinmesi ve deliklerden dişlerinin görünmemesi için annesinin yanaklarını keçelerle örtmesi anlatılmıştır.

İkinci hikâyede, Mansur-ı Ammâr'ın, akşam bir sokaktan geçerken günahını anarak ağlayan bir ses işitip: "Ve kûduhe'n-nâsü ve'l-hicâretü aleyhâ melâiketün"² âyetini okuması ve sabah aynı yere geldiğinde o kimsenin bu ayetten etkilenerek Allah korkusuyla ölmüş olduğunu görmesi anlatılmıştır.

Üçüncü hikâyede, şeyhinin şahadet getiremeden öldüğünü görerek korkudan arkası yaya dönen ve Allah korkusuyla kan içmeye başlayan

² Kur'anikerim, Tahrim suresi, ayet 6.

Süfyân-ı Sevrî'nin bevlerinden onu tedavi etmeye gelen bir Hristiyan tabibin etkilenerek Müslüman olması anlatılmıştır.

Dördüncü hikâyede, ölünce cehenneme atılmak korkusuyla sürekli ağlayan Hasan-ı Basrî'nin, hizmetçisinin aş pişirmek için yaktığı ateşi görüp ağlaması anlatılmıştır.

Beşinci hikâyede, Feth-i Musulî'nin kan yerine yaş akıttığı için ağlaması anlatılmıştır.

Altıncı hikâyede, Mâlik-i Dînâr'ın kazılan bir kabre düşmesi ve öğrencilerine yaptığı vasiyetler anlatılmıştır.

Yedinci hikâye, Ömer b. Abdülaziz'in gece namazı kılarken "Ferikun fi'l-ceneti ve ferikun fi'ssa'ir" ayetini okuduğu sırada bütün bir şehri ağlatacak kadar ağlamasına dairdir.

Sekizinci hikâyede, Düryed adlı velinin altmış yıldan ziyade olan ömrünün gün ve gecelerini hesap edip her bir günde bir günah işlemiş olabileceğini düşünerek Allah korkusundan düşüp ölmesi anlatılmıştır.

Dokuzuncu hikâyede, ahiret günü kimlerle birlikte olacağını düşünerek sürekli ağlayan Atâ adlı velinin namaz kıldığı yerin çevresinin gözyaşlarıyla göl hâline gelmesi anlatılmıştır.

Onuncu hikâyede, bilmeden bir günah işlemiş olmak korkusuyla ölüm döşeğinde inleyip ağlayan Mansur-ı Ammâr'ın, oğluna yaptığı vasiyetler ile bir müminin canı incinmesin diye yoldaki bir dikenin Allah için riyasızca gidermesi sebebiyle affedilmesi anlatılmıştır.

5. bâb dil gözetmek üzerine on hikâyeyi ihtiva etmektedir.

Riyazet bâbında bahsi geçen az yemek, az uyumak, az konuşmak ve kimseye eziyet etmemekten biri olan az konuşmak veya lüzumsuz konuşmamak bu bölümde anlatılan hikâyelerin temasını teşkil etmektedir. Bâbın başlangıcında Enes İbni Mâlik'ten naklen bir hadis zikredilmiştir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ey ümmetlerim, şu altı işi işleyin ki ahireti elde edersiniz. Birincisi, yalan söylemeyin. İkincisi, va'dinize hilâf etmeyin. Üçüncüsü, emanete hıyanet etmeyin. Dördüncüsü, harama meyletmeyin. Beşincisi, kişi malına el uzatmayın. Altıncısı, kötü söz söylemeyin, dilinizle kimseyi incitmeyin. "Daha sonra Hz. Peygamber'i

öven ve başta zikredilen hadisteki emirleri öğütleyen 23 beyitlik bir kasideye yer verilmiş ve sonra da hikâyelere geçilmiştir:

Birinci hikâyede, Hz.Osman'ın, kulağını çektiği kölesinin ah etmesi üzerine pişman olması ve karşılığında kölesinin de kendi kulağını çekmesini istemesi, kölenin ise haya edip hakkını helâl etmesi anlatılmıştır.

İkinci hikâyede, öğrencileriyle bir yerden geçerken gördüğü bir sarayın kime ait olduğunu sorup hemen ardından “bu söz benim neyime gerekti de sordum” diyerek tevbe eden veli anlatılmıştır.

Üçüncü hikâyede, ikinci vakti bir dostunu ziyarete gidip dostunun uyumakta olduğunu öğrenince “bu vakitte insan uyur mu” diyen ve hemen ardından “bu söz benim neyime gerekti de söyledim” diyerek tevbe eden veli anlatılmıştır.

Dördüncü hikâyede, öfkelendiğinde “bârekallahu aleyküm'den başka bir şey söylemeyen Abdullah-ı Avn anlatılmıştır.

Beşinci hikâyede, bir öğrencisine annesinin yaşayıp yaşamadığını sorup hemen ardından “neme gerekti de sordum” diyerek pişman olan Bû Rebî bin Haysem anlatılmıştır.

Altıncı hikâyede, kendisine çatarak kötü sözler söylemeye başlayan birisine “Ey Allahım! Bu söyledikleri bende varsa beni affet, yoksa bu kişiyi affet” diye dua eden Şa'b-ı Âmir anlatılmıştır.

Yedinci hikâye, bir davete geç gidince “ne ağır adammış; insan sohbetle bu vakit mi gelir” diye eleştirilen İbrahim-i Edhem'in, bir daha sohbetle gitmemeye yemin etmesine dairdir.

Sekizinci hikâyede, etrafındaki sahabe ve büyük âlimlerle birlikte giderken bir bedevînin edepsizce sözlerine muhatap olan Hz.Hüseyin'in bedevîye “ne dileğin varsa söyle, gücüm yettiğince yapayım, yahut borcun varsa ödeyeyim” demesi ve bunun üzerine bedevînin pişman olması anlatılmıştır.

Dokuzuncu hikâyede, haricilerce zehirlenen Hz.Hasan'ın, gammazlık olur diyerek kendisini zehirleyeni kardeşi Hz.Hüseyin'e bildirmemesi anlatılmıştır.

Onuncu hikâyede, İbrahim-i Edhem'in, kendisini bilmeden kamçılayan birisini “kıyamette senin benden dolayı azap görmem ve benim de senden dolayı nimet görmem yiğitlik değildir” diyerek affetmesi anlatılmıştır.

6. bâbda tevbe etmekle ilgili on hikâye anlatılmıştır.

Konunun biraz da maceraya dayanması sebebiyle eserimizde en uzun hikâyelere bu bâbda rastlanılır. Bu bâbın girişinde; “Sizden her kim büyük günahlar işleyerek amel defterini karartsa ve sonra da çabucak işlediklerine pişman olup tövbe etse, suçunu bilip korku ile ağlasa, Allahu te’âlâ onu affeder.” hadisi yer almıştır. Daha sonra tövbeyi ve tövbe etmeyi anlatıp öğütleyen 25 beyitlik bir kaside söylenip hikâyelere geçilmiştir:

Birinci hikâyede, Serî-i Sakatî’nin vaazından etkilenerek hâline nedametle tövbe eden ve evini, ailesini çoluk ve çocuğunu bırakıp giden halifenin yazıcısı Ahmed el-Kâtib’in tövbesi anlatılmıştır.

İkinci hikâyede, evinin duvarını yaptırmak için tuttuğu amele, Hârûnurreşid’in tevbe ederek ortadan kaybolan veli oğlu çıkan zatın bu veli amele ve Hârûnurreşid’le arasında tövbeye dair geçen konuşmalar anlatılmıştır.

Üçüncü hikâyede, kendisine av esnasında dile gelen bir yaban eşiğince “sen bu iş için mi yaratıldın, bu işle mi emrolundun? denilen İbrahim-i Edhem’in tövbe edip tacını tahtını terkederek Hakk’a yönelmesi ve sevgisinin bölünmemesi için ettiği duanın Hak tarafından kabulü anlatılmıştır.

Dördüncü hikâyede, İbrahim-i Edhem’in, kendisine neden tacı tahtı bırakıp fakirliğe razı olduğunu soran arkadaşlarına gösterdiği keramet anlatılmıştır.

Beşinci hikâye, Mansûr-ı Ammâr’ın zevk ü işretteki Basra beyini tövbeye davet etmesine dairdir. Bu bey Mansûr’un vaazından çok etkilenip tövbe etmiş, tacını tahtını bırakıp Hak yoluna girmişti.

Altıncı hikâyede, Zünnûn-ı Mısıri’den naklen, uyuyan bir sarhoşu öldürmek isteyen bir yılana bir çıyan tarafından öldürülmesi ve uyandığında bu durumu öğrenen sarhoşun tövbe etmesi anlatılmıştır.

Yedinci hikâyede, sazende ve sazendelik yapan ve çok güzel olan Basralı Şa’vâne Hatun’un, Sâlih-i Mürrî’nin vaazından etkilenerek tövbe etmesi anlatılmıştır.

Sekizinci hikâyede, vaktiyle sarhoş birisiyken içinde Allah lâfzı yazılı bir kâğıdı yerden alıp yüzüne gözüne süren Bîşr-i Hâfî’nin Allah’ın lütfuna kavuşması anlatılmıştır.

Dokuzuncu hikâyede, Bağdad'da halka vaazeden Şakîk-i Belhî'den ihtiyar bir devecinin nasihat istemesi ve Şakîk'i tövbeye yöneltmesi anlatılmıştır.

Onuncu hikâyede, gece yarısı bir cenazenin gömüldüğüne şahit olan Şeyh Ebân'ın ölenin günahkâr biri olması sebebiyle lânet edilmemek için anasına gece gömülmeyi vasiyet ettiğini öğrenmesine dairdir.

7. bâbda evliya kerametlerine dair sekiz hikâyede anlatılmıştır.

Velilerin, gaîpten ses duymaları, suda yürümleri, havada kuş gibi uçmaları gibi keramet ahvaline dair hikâyelerin anlatıldığı bu bölümün başında onların vasıf ve medihleriyle, Kur'an'a bağlanmadaki öğütlerini ihtiva eden 13 beyitlik bir kaside söylenip hikâyelere geçilmiştir.

Birinci hikâyede, Cüneyd-i Bağdadî ile iki gencin evliyada keramet bulunup bulunmadığı ve evliyanın göstereceği kerametler hakkındaki konuşmalarına dairdir.

İkinci hikâyede, hacca giderken yolunu kaybeden bir veliye Hz. Zeynelâbidîn'in yol gösterme kerametine dairdir.

Üçüncü hikâyede, Belhî Ahmed İbni Halef'i kuşların havada kanatları üstünde götürdüklerini gören Abdullah b. Bâbek'in, nereye gidiyorsun sualine Ahmed'in, "sevap bulmak için dost ziyaretine gidiyorum demesi anlatılmıştır.

Dördüncü hikâyede, Süfyân-ı Sevrî'nin içtiği Zemzem suyu ile dolu maşrabanın geriye kalan kısmının bir uluya tatlı gelmesi anlatılmıştır.

Beşinci hikâyede, Sehl bin Abdullah'ın, hacca giderken hastalanıp kaldığı köyde velilerden bir bölük abdalca ziyaret edilmesi, tedavisi için müezzine kırk saf altın vermeleri ve Sehl'in bazı keramet ahvali ile evine dönmesi anlatılmıştır.

Altıncı hikâyede, hacca giderken yârandan birisinin, ısrarla devedeki yükün fazlalığından şikayet etmesi üzerine, Bâyezîd-i Bistâmî'nin, yüklerin hayvanın üstünde boşlukta gitmesi kerameti anlatılmıştır.

Yedinci hikâyede, Saîd İbni Leys'in, Kâbe'de dua eden bir aç ve açığın duasının kabul olunarak kendisine yiyecek ve giyecek getirildiğini görmesi anlatılmıştır.

Sekizinci hikâyede, üç gün aç kalıp ot yemek için dağa çıkan Veysel Karani'ye bir geyiğin ekme getirmesi, Veysel'in bu ekmeği bir yolcudan düşmüştür diyerek almaması ve geyiğin dile gelerek "bu rızkı Hak sana gönderdi" deyince, ekmeği alıp yemesi anlatılmıştır.

8. bâbda duaların tez icabetine dair on hikâye anlatılmıştır.

Keramet ahvaliyle velilerin yaptıkları duaların kabul olunmasına dair hikâyelerin anlatıldığı bu bölümde, velilerin dualarının makbuliyeti, vasıfları ve örnek ahlâkları hakkında 19 beyitlik bir kasideye yer verildikten sonra hikâyelere geçilmiştir.

Birinci hikâyede, namazdayken kaftanı çalınan Bû Bekr-i Ketânî'nin duasıyla kaftanı çalıp elleri kuruyan hırsızın ellerinin iyileşmesi anlatılmıştır. Hırsız, kaftanı dellâla verip satmak istemiş, dellâl, kaftanı giymesini isteyince de kollarını sokamamış ve elleri kurumuştur.

İkinci hikâye, Habîb Acem'in, oğlu kaçırıldığı için ağlayarak kendisine gelen bir kadına dua edip at ile bir ayda gidilebilen yoldaki oğlunu getirtmesi hakkındadır.

Üçüncü hikâyede, kuraklık sebebiyle halkın yağmur duasına çıktığı, fakat duaların kabul olunmadığı Basra'da halktan ayrılıp "ya İlâhî bu başımdakinin (Şeyh Bâyezîd Bistâmî) hakkı için bu halka su ver" diye dua eden bir kimsenin duasının kabul olunması anlatılmıştır. Daha sonra o kimse, bu durumu soran birisine, "kişi şeyhe kalpten aşkla bağlanıp sohbetine erince Hakk'a yaklaşır" demiştir.

Dördüncü hikâyede, hekimlerce tedavi edilemeyen Yakûb b. Leys adlı emirin, Sehl-i Tüsterî'nin duasıyla iyileşmesi, sonra Sehl'in, verilen hediyeleri kabul etmeyip "biz bu makamı almamakla bulduk" demesi anlatılmıştır.

Beşinci hikâyede, İbrahim-i Edhem'in köprüden düşmek üzere olan bir atlıyı dua ile havada asılı tutmak suretiyle kurtarması zikredilmiştir.

Altıncı hikâyede, Bû İshâk-ı Sa'âlebî'den naklen, hacca giderken yolunu kaybeden bir azizin duasının kabul olunarak, yol vermeyen dağın ikiye ayrılıp, yoluna devam etmesi anlatılmıştır.

Yedinci hikâyede, Hindistan'a gitmek üzere yola çıkan bir geminin

fırtınadan batıp parçalanması ve bir veli zatla iki kadının bir tahta parçasına tutunup topluca Allah'a yalvardıkları sırada gökten bir azizin, zincirle su uzatması anlatılır. Bunun üzerine azize, bu makamı nasıl bulduğu sorulunca azizin, "ben arzu ve hevesleri bırakıp Hakk'a kulluğa yöneldiğim için beni havaya süvar ettiler" sözü zikredilmiştir.

Sekizinci hikâyede, kuraklık hüküm süren bir memlekette halkın yağmur duasına çıkması ve ihlâssız olduğundan dualarının kabul olunmaması ve hastanedeki ihlâs sahibi bir gencin duasıyla yağmur yağması anlatılmıştır.

Dokuzuncu hikâyede, hacıları Mekke'ye koymayan bir eşkıyanın, padişahın emri ile asılmasına karar verilmesi, Ma'rûf-ı Kerhî'nin duası üzerine bağışlanması, insanların onu rüyada nimetlere kavuşmuş görmeleri ve bu hâle nasıl geldiğini sormaları anlatılmıştır.

Onuncu hikâyede, şâkirdlerinden birisini sıkıştırarak borcunu isteyen birine Hâtim-i Esamm'ın, kerametle cübbesinin altından saf altın göstermesi ve hakkından fazlasını almamasını söylemesi, hakkından fazlasına da gözdiktiği için bu kişinin ellerinin kuruması anlatılmıştır.

9. bâbda velilerin firâsetle birbirlerinin içini bilmelerine dair dokuz hikâye anlatılmıştır.

Bölümün girişinde Hz. Peygamber'in "Mü'minin firâsetinden sakının zira, o Allah'ın nuruyla bakar." Hadisi zikredilmiş ve sonra da evliyanın firâseti ve iç hâllerini bilmeleriyle ilgili 17 beyitlik bir kaside söylenmiştir. Birinci hikâyede Hz. Osmân'dan "Şimdi vahiy kapısı kapalıysa da firâset gözü daima açıktır. Mümin firâset gözüyle bakar ve hiç hata etmez" sözü nakledilmiştir.

Birinci hikâyede, halka vaazeden Hz. Osman'ın, bir kişinin meclisine gelirken yolda yabancı bir kadına bakması üzerine "senin yüzünde zinâdan eser görüyorum" demesi ve gelenin nasıl bildiğini sorması üzerine de halifenin: "Şimdi vahiy kapısı kapalıdır, ama firâset gözü açıktır. Müminin gözü bakıp görür ve hiç hata etmez" cevabını vermesi anlatılmıştır.

İkinci hikâyede, rüyada şeytan ile Cüneyd-i Bağdadî arasında geçen bir konuşma üzerine, üç kişinin Cüneyd'e "Ey Cüneyd! O yalancı mel'una

inanma. O bizi gece gündüz yanıltmak için çaba sarfeder” demeleri anlatılmıştır.

Üçüncü hikâyede, Bâyezîd Bistâmî’nin, namaz kıldırırken bir gencin teyemmümlü olduğunu anlaması ve ona namazını yeniden kılması için tenbihte bulunması konu edilmiştir.

Dördüncü hikâyede, Bü’l-Hasen Nuri’nin, borç ödemek için kendisinden himmet istemeye gelen Amr b. Mâlik’in daha bir şey söylemeden derdini anlaması ve seccadesinden içi akça dolu bir kese çıkarıp ona vermesi anlatılmıştır.

Beşinci hikâyede, Şibli’nin, kendisini ziyarete gelen İbnü’l-Eynâr’ın başındaki tacı beğendiğini anlayarak tacı ve hırkayı alıp yakması ve ona “Tanrı güzelliğini arzula. Kula o güzellikten başkasını istemek haramdır” demesi anlatılmıştır.

Altıncı hikâyede, Bü’l-Hasen Aktâ’nın, İslâm’a savaş açan Rum kayserini namaz esnasında korkutup geri çevirmesi ve vefatından sonra tekrar İslâm üzerine yürüyen kayserin, bu kez onun türbesinden korkup geri çekilmesi anlatılmıştır.

Yedinci hikâyede, Sehl b. Abdullah Tüsterî’nin, hocası Zünnûn-ı Mısrî’nin öldüğünü ilhamla haber vermesi anlatılmıştır.

Sekizinci hikâyede, on iki yıldır nar arzu edip yiyemeyen İbrahim Havvâs’ın bir hastaya bir arzusu olup olmadığını sorması, onun da “sen on yıldır kendi arzunu yerine getiremedin. Benimkini nasıl getireceksin” demesi anlatılmıştır.

Dokuzuncu hikâyede, iki akçeye bir ayakkabı alıp Şibli’ye giden bir azizin “mahabbet nedir?” diye sorması üzerine Şibli’nin, “iki akçaya ayakkabı alanın mahabbetle ne işi var” demesi anlatılmıştır.

10. bâbda tevekkül üzerine on hikâye anlatılmıştır.

Tevekkül, sebeplere yapıştıktan sonra Cenab-ı Hakk’ı vekil tanıyıp ona güvenmek, dayanmak ve bütün işlerini ona havale etmek demektir. Tevekküle dair pek çok ayet, hadis, kelâmıkibar ve atasözü vardır. Hz.Ömer, “ben fakir veya zengin olarak sabahlamaya aldırış etmem. Çünkü hangisinin hakkımda hayırlı olacağını bilemem” demiş; Hamdün el-

Kassar'a tevekkülden sorulduğunda, “on bin dirhem sermayen ve bir dirhemden az borcun olsa, bu borç nedir, ben bunu öderim diye emin olmamaktır. Ayrıca hiçbir karşılığı olmadan on bin dirhem borcun olsa, bunu ödeyemem diye ümidi kesmemektir” demiştir. Tevekkülde sebeplere, tedbirlere sarılmak esastır. Bölümün girişinde Allah'a tevekkülü öğütleyen 12 beyitlik bir kasideden sonra hikâyelere geçilmiştir:

Birinci hikâyede, birlikte yolculuğa çıkan ve yılanlarla dolu bir vadiye gelen Hamid-i Esved ile İbrahim Gıyâs'tan Hamid'in korkması, İbrahim'in ise tevekkül ederek seccadesinin üzerine oturması; daha sonra seccadesini kaldırdığında altından büyük bir yılanın çıkması ve bu durumla ilgili olarak İbrahim'in Hamid'e tevekküle dair öğütler vermesi anlatılmıştır.

İkinci hikâyede, birlikte yolculuk ederlerken karşılına çok büyük bir arslan çıkan Süfyân-ı Sevrî ile Şeybân-ı Râî'den Süfyân'ın korkması, Şeybân'ın ise arslanın kulağını burarak kovması ve Süfyân'ın şaşkınlığı karşısında “halkın dilinden emin olsaydım bu arslana yük vurup arkasını yara eder, üzerine binip Mekke'ye giderdim” demesi anlatılmıştır.

Üçüncü hikâyede, Basra'da halayık pazarında çıkan bir yangında, köle tüccarının iki kölesini kurtarana bin altın vereceğini vaadetmesi; oradan geçmekte olan Bül-Hasen-i Nûrî'nin, tevekkül ile ateşten iki köleyi çıkarması, fakat verilen altınları “biz bu makamı almakla bulmadık diyerek kabul etmemesi anlatılmıştır.

Dördüncü hikâyede, Habîb-i Acem'in sokakta bıraktığı deriyi Hasan-ı Basrî'nin beklemesi anlatılmıştır.

Beşinci hikâyede, Âmir İbni Kays'ın, yılan suretinde gelen iblisten korkmayarak “ben Hak'tan başkasından korkmaktan utanırım” demesi anlatılmıştır.

Altıncı hikâyede, Muâviye'ce şehirden sürülen ve yolu bir kiliseye varan Âmir İbni Kays'a keşişin “burada adam yiyen korkunç arslanlar var, içeri gel” demesi üzerine Âmir'in “dinlerimiz ayrı, biz barışamayız. Bırak beni, evine gir. Ben Hakk'a tevekkül etmişim” demesi ve Âmir'in, üzerine gelen arslanları tevekkül ile geri çevirmesi, bu durumu gören keşiş ve halkının müslüman olması anlatılmıştır.

Yedinci hikâyede, Yusuf-ı Haccâc'ın öldürmek istediği Hasan Basrî'yi kaçarken gören Habîb-i Acem'in tevekkülü tavsiyesiyle Yusuf'un

adamlarının Hasan-ı Basrî'yi bulamamaları anlatılmıştır.

Sekizinci hikâyede, devesi çalınan bir bedevinin, tevekkülü sayesinde deveyi ve yükünü geri getirmesi anlatılmıştır.

Dokuzuncu hikâyede, Hz. Ömer zamanında hamile karısını bırakarak gazaya giden bir sahabenin, doğacak çocuğunu Hakk'a tevekkülle Ona emanet etmesi, döndüğünde ölmüş olan karısının kabrine gittiğinde kabirden nur yükseldiğini görüp kabri açması ve çocuğun anasının göğsünü emdiğini görüp şükrettiğinde, kulağına gaipten "ey kulum, bana oğlunu ısmarladın. Kabul edip sana verdik. Anasını da ısmarlasaydın onu da verirdik diye bir sesin geldiği anlatılmıştır.

Onuncu hikâyede, çölde nasıl gezip dolaştığını soran Bû Muî-i Belhî'ye Hâtim-i Esamm'ın "Her şeyi Allah'ın mülkü, bütün halkı Allah'ın kulu, yardım ve sebepleri Hak tarafından bilmek, bir de her yerde onun hükmünü yürütmekle" diye cevap vermesi anlatılmıştır.

11. bâbda cömertlik üzerine sekiz hikâye anlatılmıştır.

Servetinden hayr u hasenat yapmak, eli açık olmak, sahavet üzere hareket etmek, kısaca cimrilikten kaçınmak, israfa da girmemek demek olan cömertlik, insanlar için en önemli ve hayırlı bir davranış olarak görüldüğünden iyi ahlâkın başında gelir. Konuyla ilgili olarak gelmiş olan birçok ayet ve hadiste cömertliğe büyük bir önem verildiği, cömert olmanın faziletleri, getireceği faydalar anlatılmıştır. Bu bâbın girişinde, cömert kimse ve cömertlikle ilgili 21 beyitlik bir kaside vardır. Sonra konuyla ilgili hikâyelere geçilmiştir.

Birinci hikâyede, bir kimsenin, borcunu ödeyemediği için kendisinden yardım isteyen bir dostunun, bu hâlini neden önceden sorup anlamadığına üzülüp ağlaması konu edilmiştir.

İkinci hikâyede, Hz. Ömer'in halifelîği sırasında Basra'ya vali tayin olunan İbni Abbas'ın evlenecek bir çifte yardımı anlatılmıştır.

Üçüncü hikâyede, Sa'd-ı Vakkâs'ın bir yoksula beş yüz akça ödenmesi için yanlışlıkla beş yüz altın diye yazması ve bu farkedilince de "yazdığından dönmek erlik olmaz" deyip beş yüz altının verilmesini emretmesi konu edilmiştir.

Dördüncü hikâyede, Hz.Âişe'nin, Hz.Muâviye tarafından kendisine gönderilen yüz bin akçanın hepsini fakirlere dağıtması ve hizmetçisinin neden bize de bırakmadın, et alıp orucumuzu açardık sözü üzerine önceden haber verseydin sana da bıraktırdım demesi anlatılmıştır.

Beşinci hikâyede, zalim ve cimri bir hükümdarın, bir yoksula ekmek veren bir kadının ellerini kestirmesi, sonra da "biz senin verdiğin o iki ekmeğiz" diyen iki gencin duasıyla kadının ellerinin yerine gelmesi anlatılmıştır.

Altıncı hikâyede, günde üç ekmek istihkakı olan bir siyah kölenin, ekmeklerini bir köpeğe verip kendisinin oruç tutmayı yeğlediğini gören Abdullah-ı Cafer'in, bu köleyi Yahudi sahibinden alıp kendi cariyesiyle evlendirerek azat etmesi anlatılmıştır.

Yedinci hikâyede, bütün gayesi hacca gitmek olan bir ayakkabıcının, ömür boyu biriktirdiği beş bin akçayı, "benim haccım işte buradadır" diyerek günlerce aç kalan komşusuna vermesi, aynı yıl içinde hacca giden Zünnûn-ı Mısri'nin rüyasında "Başmakçı Ahmed hac için biriktirdiği akçayı verdiği için bütün hacıların haccını kabul ettik" şeklinde bir ses işitmesi anlatılmıştır.

Sekizinci hikâyede, ırgathkla geçimini sağlayan birinin iki ekmekle evine gelirken, ekmekleri yolda rastladığı bir dilenciye vermesi, geceyi aç geçirmesi, daha sonra bu ırgatın duasıyla hüküm süren kıtlığın geçmesi anlatılmıştır.

12. bâbda beylerin zühdüne dair sekiz hikâye anlatılmıştır.

Halife, vali ve diğer devlet yöneticilerinin Hak yolundaki çalışmalarının anlatıldığı bu kısımda, adaletle amel eden beyleri medheden 16 beyitlik bir kaside bulunmakta, sonra da hikâyelere yer verilmektedir.

Birinci hikâyede, Hz.Ömer'in vali tayin ettiği bir kimseyi, gittiği ilin halkı secde ederek karşılayınca, valinin "Allah'dan başkasına secde edilmez" diyerek geri dönmesi; sonra aynı ile gönderilenlerin, aynı titizliği göstermesi anlatılmıştır.

İkinci hikâyede, Selmân-ı Fârisî'nin, Şam valisiyken aldığı bütün maaşını yoksullara dağıtıp, geçimini sepet örerek sağlaması, onu yolda

gören bir kimsenin işsiz sanıp yüklerini taşıması, vali olduğunu anlayınca da ayaklarına kapanarak ağlaması anlatılmıştır.

Üçüncü hikâyede, Hz.Ömer'in vali tayin ettiği Huzeyfe'nin sırtına kilim giyip bir eşek üstünde görev yerine gitmesi, adaletle valilik yaptıktan sonra aynı kilim ve eşekle Medine'ye dönmesi anlatılmıştır.

Dördüncü hikâyede, Hz.Ömer'in, Hıms ilinde vali olan Es'ad'ın bir baston ve çanakla Medine'ye döndüğünü görünce, iyice emin olmak için malı var mı diye arkasından casus göndermesi, casusun üç gün Es'ad'ı gözetledikten sonra tâat ve ibadetten başka bir şeyi olmadığını görerek Hz.Ömer'in verdiği yüz altını ona vermesi, Es'ad'ın altınlarını, yırttığı gömleğinin her bir parçasına beşer altın koyarak fakirlere dağıtması anlatılmıştır.

Beşinci hikâyede, halife Hz.Osman'ın, değersiz elbiselerle hutbe okuması, kul ve cariyeleri olduğu hâlde gece kalkıp abdest suyu getirmesi ve Cuma geceleri namazda Kur'ân'ı hatmetmesi anlatılmıştır.

Altıncı hikâyede, halife olmadan önce güzel elbiseler giyip güzel atlara binen Ömer b. Abdülaziz'e neden halife olunca bunları bıraktığının sorulması üzerine “şimdi halife oldum, bundan daha büyük mülk isterim. Daha büyük mülk ahirettir. Ona, yeyip içmek, giyip binmekle ulaşılmaz. Kimse onu emeksiz bulmadı. Benim maksadım odur” demesi anlatılmıştır.

Yedinci hikâyede, Hz.Ali'nin zühd üzere yaşayışı anlatılmıştır. O, bayram günü omaç aşu yerken kendisine, “bunca mal, mülk ve askere sahipken nasıl bu yemeği yersiniz” diyenlere, “Ben Resulün bir halifeye dünya malına düşkünlük yakışmaz. Ona Müslümanların malından iki çanaktan başka bir şeyin kalması doğru olmaz” buyurduğunu işittim diye cevap vermesi anlatılmıştır.

Sekizinci hikâyede, kendisini pazara giderken görüp nereye gittiğini soran sahabelere, halife Hz.Ebû Bekir'in “Çocuklarım çok açtır. Kazanç elde etmeye gidiyorum” demesi anlatılmıştır.

13. bâbda zâhîde hatunlarla ilgili sekiz hikâye anlatılmıştır.

Bu bölümde dindar ve sâliha kadınların hayatlarında zühd ve takva ile ilgili hâllerine dair sekiz hikâye anlatılmıştır.

Birinci hikâyede, her yıl hac için Mekke'den Medine'ye yürüyerek gidip gelen Ümmi Âmine'nin zühdü anlatılmıştır.

İkinci hikâyede, Benî İsrâîl zamanında sürekli ibadet edip, bu hâli münafık kocasını rahatsız eden zâhîde bir kadının ateşe atılması ve ateşten hiçbir zarar görmeden çıkması anlatılmıştır.

Üçüncü hikâyede, ölüm döşeğindeki Râbia'yı ziyârete giden Mâlik-i Dinâr'ın Râbia'ya arzusunu sorması, onun da, otuz yıldır hurma yemedim diyerek hurma istemesi, o sırada bir karganın hurma getirmesi üzerine de şüphelidir diyerek Râbia'nın bu hurmayı almaması anlatılmıştır.

Dördüncü hikâyede, el ve ayağı olmayan, cüzzam hastalığına tutulmuş bir kadının durmadan Hâlık'a şükrettiğini gören İsâ (as)'ın, "el ayak ve gözlerinin olmadığı, bütün bedeninin eksik olduğu hâlde neye şükrediyorsun?" diye sorması üzerine, kadının "Allah'ı lâ-şerîk bilen bir kalbim, Ona zikir ü şükreden bir dilim var. Bundan büyük nimet mi olur" demesi ve daha sonra kadının, kalbim sadece Allah'a bağlansın demesi ve bunun üzerine de biricik kızının ölmesi anlatılmıştır.

Beşinci hikâyede, Zünnûn-ı Mısırî ile Hasan Basrî'nin, ziyaretine gittikleri Râbia'nın çektiği zahmeti görerek, azadlı kölelerine onun için bir ev yapmalarını söylemeleri üzerine Râbia'ya ev yapılması ancak, Râbia'nın bu evi sevmeyerek tekrar inden evine çekilip gece ve gündüz ibadet etmesi anlatılmıştır.

Altıncı hikâyede, gözlerine bir genç hayran olduğu için, "namahrem gören göz bu başda yaraşmaz" deyip gözlerini çıkararak ve bir tabak içinde gence verdikten sonra ölen kadın anlatılmıştır.

Yedinci hikâyede, İbrahim (as)'a iman ederek babası Nemrud'u İbrahim'in dinine davet eden Rahime'nin hikâyesi anlatılmıştır.

Sekizinci hikâyede, Beni İsrail zamanında devamlı ibadet eden ve orucunu açmak için önüne yemek konduğunda yemeyerek ibadete koyulan ve bu şekilde bir ay geçiren zâhîde bir kadının secdede ruhunu teslim etmesi anlatılmıştır.

14. bâb helâlzade çocuklara dair sekiz hikâyeyi ihtiva eder.

Birinci hikâyede, Feth-i Musulî'nin yaya ve azıksız Kâbe'ye gittiğini

gördüğü bir çocuğu, daha sonra Mekke'nin bir tepesinde kurban olurken görmesi anlatılmıştır.

İkinci hikâyede, Rumeli'ye gazaya çıkan Mansur-ı Ammâr'ın askerler arasında gördüğü bir çocuğun savaşıarak dört kâfiri öldürmesi ve sonunda şehit olması anlatılmıştır.

Üçüncü hikâyede, Zeynelâbidin b. Hüseyin'in bir yaşındaki oğlunu severken ağlayan beş yaşındaki kızının kıskandığını sanarak seni de seviyorum” demesi, kızının, “ben bir gün senin, ben Hak'dan başka bir şey sevmem, dediğini duydum. Fakat, şimdi Hakk'ı bırakıp bizi seviyorsun. İşte bunun için ağlıyorum” demesi anlatılmıştır.

Dördüncü hikâye, ilim öğrenmesi için mektebe verilen ve hocasından dile hâkim olmayı öğrenerek konuşmamaya başlayan bir padişah oğlunun, bu sebepten babası tarafından öldürülmek istenmesine dairdir.

Beşinci hikâye, ikinci hikâyeye benzemektedir. Bu hikâyede, Abdülvahid b. Zeyd'in vaazına gelerek etkilenen zengin ve itibarlı bir kimsenin, Basra'ya saldıran Rum ordusuna karşı kahramanca savaşan ve kerâmetler gösteren çocuğunun şehit olması anlatılmıştır.

Altıncı hikâyede, Süleyman-ı Dârânî'nin Kudüs yolundan hacca giderken rastladığı bir kız çocuğunun, keramet göstererek Süleyman'ı bir anda Kudüs'e götürmesi anlatılmıştır.

Yedinci hikâyede, bey oğlu ve emir oğlula birlikte aynı mektepte okurken bey oğluna gönlünü kaptıran ve daha sonra bey oğlu ve emir oğlunun bir başmakçı oğlula bir arada bulunması yakışık almaz denilerek okuldan atılan başmakçı oğlunun, sevgi ateşiyle vereme yakalanması ve kalbini bir tabak içinde bey oğluna gönderip ölmesi anlatılmıştır.

Sekizinci hikâyede, Türkistan'da Ulu Yavgu adlı kâfir beyinin bir köşeye çekilerek kimseyle konuşmamaya başlayan kızının Bû'l-Hasen Nuri ile olan konuşma ve kerametleri anlatılmıştır.

15. bâbda kul ve ʿaravaşların zühdüne dair yedi hikâye vardır.

Bu bâbda kul ve cariyelerin Hakk'a muhabbetleriyle gösterdikleri çeşitli kerametleri anlatılmıştır.

Birinci hikâyede, Basra ileri gelenlerinden birinin gündüz iş yapıcı

gece bir harabeye giderek ibadet eden bir kölesinin durumunun öğrenilmesi üzerine üzülp ölmesi anlatılmıştır.

İkinci hikâye, önceden birinin kölesi olan ve efendisi gafletle uyurken gece ibadet eden Lokman Hekime aittir. Bir gün efendisinin tarlaya ekmesi için verdiği arpa yerine darı eken Lokman bir süre sonra efendisiyle tarlaya gitmiş, efendisinin “ben sana arpa ek demiştim, şimdi darı bitmiş, nedir bu hâl” diye sorması üzerine Lokman, “darı eksen arpa bitmez, gafletle de cennet bulunmaz” demiş ve bunu duyan efendisi tövbe etmiştir.

Üçüncü hikâyede, aldığı çok güzel bir cariyeyi evine getirip yatsıdan sonra da kalk yatalım diyen bir zengin, cariyenin “efendin uyumazken nasıl ayaklarını uzatıp yatarsın, bundan utanmaz mısın?” sözleri karşısında tövbe ederek cariyeyi azat etmesi anlatılmıştır.

Dördüncü hikâye, birinci hikâye gibidir. Geceleri bir mezarda gizlice ibadet edip sırrını efendisinin öğrenmesi üzerine üzülp ölen bir kölenin zühd ü takvası anlatılmıştır.

Beşinci hikâye, Basra’da bir zengin, cariyesi iken hacca giden ve yolda devesi ölüp, dua edince de dirilen Râbia’ya aittir.

Altıncı hikâye, Zünnûn Mısırî’nin Kâbe kapısında gördüğü ve konuştuğu Hak aşkıyla endâmı ağaran, sustukça da karar bir zenci köleye dairdir.

Yedinci hikâyede, bir bîmâristanın kapısından geçerken eli ayağı demirle bağlanmış bir zenci kölenin, Yusuf İbni Hüseyin’e gösterdiği keramet ve manalı sözleri anlatılmıştır.

16. bâbda zahid yoksullara dair altı hikâye anlatılmıştır.

İslâm’da fakr ve zühdün teşvik edilip zahid yoksullarının övüldüğüne dair birçok ayet ve hadis vardır. Zahid yoksullara ait bu bölüm de onların nice manalı söz, davranış ve kerametleri anlatılmıştır. Aslında bütün bölümlerde, hatta beyler bâbında dahi öne çıkan en önemli özellik fakirliktir. Fakirlik ve zühd, velilerin en önemli özelliklerindedir. Ancak bu bölüm, dervişlik yani fakirlikten başka hiçbir şeyi olmayan kimseleri anlattığı için ayrı bir bölüm olarak düzenlenmiştir.

Birinci hikâyede, zayıf ve güçsüz olduğundan ırgat pazarında kimsenin

işe götürmediği ve karısınca eve yiyecek getirmediği için sürekli sıkıştırılan bir zatın, Hakk'a olan tâat ve sadakati sayesinde evine bir tabak içinde altın getirilmesi, bunu gören bir yahudi sarrafın da olaydan etkilenip Müslüman olması anlatılmıştır.

İkinci hikâyede, birlikte hacca gidip yolda şakayla karşık kendisiyle alay ettiği ve sonradan bazı keramet ahvaline şahit olduğu Zeyd adlı kölesinin kıymetini bilmediğine üzülüp ağlayan Basralı şahısla ilgilidir.

Üçüncü hikâyede, Zünnûn-ı Mısri'nin hacca gitmek üzere bindiği gemide bir tüccarın altınının kaybolması üzerine iftiraya uğrayan fakirin duasıyla, geminin ağızlarında altın bulunan balıklarca dört yandan kuşatılması ve iftira edilen bu fakirin keramet göstererek denizde yürümesi anlatılmıştır.

Dördüncü hikâyede, ölen kardeşinin mirasını alıp yoksullara dağıtmak üzere Horasan'a giden İbrahim-i Edhem'in, yolda bir kuşun ağzına bir kaplumbağanın kurtçuk bıraktığını görüp geri dönmesi ve yolda abdest almak için su çektiği bir kuyudan arka arkaya akça, altın ve yakut çıkınca da "ey Allahım abdest alıp namaz kılmam için bana su ver. Bana yakut, altın, gümüş veriyorsun, bana senden başka hiçbir şey gerekli değil" demesi anlatılmıştır.

Beşinci hikâyede, bir bayram gecesi gelip yardım isteyen fakir komşusuna bütün bayram harçlığını veren, bir saat geçmeden ise babasının kaçkın kölesinin helâllik dileyerek getirdiği otuz altını alıp köleyi azad eden Abdülvâhid b. Uzağî'nin ihlâslı davranışı anlatılmıştır.

Altıncı hikâyede, karısı bir yoksula ekmek verdiği için zahid bir çiftçinin kurt tarafından kapılan çocuğunun bir kuş tarafından kurtarılması anlatılmıştır.

17. bâbda zahmet ve ihtiyaç zamanında Allah'ın rahmetinin erişmesine dair dokuz hikâye anlatılmıştır.

Bu bölümde sıkıntı ve meşakkat durumlarında yapılan duaların keramet ahvali üzerine kabul olunması anlatılmıştır.

Birinci hikâyede, yolda bir yolkesici tarafından öldürülmek istenen bir tüccarın "Egisnâ ya Mugîsu ve yâ Vedûd" diye dua etmesi ve anında

yetişen bir atlı tarafından yolkesicinin öldürülerek tüccarın kurtarılması anlatılmıştır.

İkinci hikâyeye, Zünnûn-ı Mısırî'nin hac yolculuğunda karşılaştığı, ağzında ekmelele uçan bir karganın, elleri ayakları bağılı birisini beslemesi ile ilgilidir.

Üçüncü hikâyede, felce tutulan abid ve zahid birisi, abdest alamayarak namazını kaçıracağı için sıkıntılı bir şekilde dua ederken komşusunun, ihtiyacını sorup su getirmesi ve kuyudan aldığı suda altın çıkması, bunun üzerine felçlinin "altını sen al, bana su getir. Zira Hak, beni bu gece senin minnetin altında bırakmadı, sana hakkını verdi" demesi konu edilmiştir.

Dördüncü hikâyede, kendisine saray yaptıracığı yerde bir dul kadının evini yıktıran bir zalim padişaha kadının beddua etmesi, hükümdarın sarayı ile birlikte yerin dibine geçmesi anlatılmıştır.

Beşinci hikâyede, hacca giderken ayağına diken battığı için yolculuk yapamayan bir din büyüğünün ayağını, uykuda bir yılanın emerek iyileştirmesi anlatılmıştır.

Altıncı hikâyede, Hz. İsa'nın dinine girip herkesin korktuğu bir yılanı Allah adını anarak öldüren bir ateşperest çocuğunun, zalim bir padişah tarafından, birçok yollara başvurulmasına rağmen öldürülememesi, ve çocuğun kerametlerini görüp hak dine girenlerin ateşe atılması, sıra henüz süt emen bir çocuğa gelince de anasının ahı üzerine ateşin kaynayıp padişahı askerlerini yutması anlatılmıştır.

Yedinci hikâyede, bir köyde yaşlı bir şahsın evine tecavüz edip Kur'anıkerim'e saygısızlık eden zalim bir çavuşun, yaşlı zatın duası üzerine askerleriyle birlikte yıkılan evin altında kalıp ölmesi anlatılmıştır.

Sekizinci hikâyede, hacca giderken yolunu kaybeden ve işittiği it sesine doğru giderken cin çarpan İbrahim-i Havvâ'nın Hakk'a yalvararak yolunu bulması anlatılmıştır.

Dokuzuncu hikâyede, hastalıktan yeni kalkıp pazara gittiği bir sırada bir çavuşun kırbacı ile canı yanan Mâlik-i Dînâr'ın duası ile çavuşun ellerinin kesilmesi anlatılmıştır.

18. bâb velilerin ölürken gösterdikleri kerametlerle ilgili altı hikâyeyi havidir.

Bu bölümde, velilerin ölümlelerinden önce ve sonra gösterdikleri bazı kerametler anlatılmıştır. Bu hikâyeler, velilerin öleceklerini önceden bilerek yaptıkları hareketlerle öldükten sonra görülen bazı olayları işlemektedir.

Birinci hikâyede, bir veliyi, evinde bir cenaze bulunduğundan bahisle yıkatmaya götüreren, içeri girip bir daha dışarı çıkmayınca da veli zatın merakla içeri girdiğinde kendisini ölü bulunduğu gencin kerameti anlatılmıştır.

İkinci hikâyede, yola çıktığı geminin fırtına sebebiyle bir adaya yanaşması üzerine bir mağaraya giren ve gemi halkına öleceğini söyleyerek kendisini kefenlemelerini, selâmete erdiklerinde hırkasını kendilerine gelecek bir gence vermelerini söyleyip vefat eden bir dervişin kerameti anlatılmıştır. Daha sonra hırkayı gemi halkından alan genç “Size yoldaş alan o genç kırklardan ulu abdal idi. Ona ansızın ecel geldiğinde, Hak beni onun yerine koydu” demiştir.

Üçüncü hikâyede, Cüneyd-i Bağdadî’nin, Ma’rûf-ı Kerhî’nin kabir toprağından misk kokusu saçıldığına şahit olması anlatılmıştır.

Dördüncü hikâyede, kabrinin içi reyhanla dolu bir velinin kabrinden alınıp götürülen bir reyhan çiçeğinin, yetmiş gün beklemesine rağmen solmayıp, durumu öğrenen padişahın hazinesine koydurması üzerine de hemen solması anlatılmıştır.

Beşinci hikâye, Hz. Ömer’in ölümünden bir hayli sonra dağların yas tutarak ağlamasına dairdir.

Altıncı hikâyede, çok sıcak bir günde ölüp, havanın serinlemesi beklenilerek defni ertelenen bir gencin, rüyasında bir huri kızınca çağırıldığını gören bir veli tarafından yıkanarak defnedilmesi anlatılmıştır.

19. bâbda öldükten sonra velilerin düşlere girmesi hakkında 11 hikâye anlatılmıştır.

Bu bölümdeki hikâyeler, velilerin önemli özelliklerinden olan rüya yolu ile haberleşmelerini işler.

Birinci hikâyede, İbrahim-i Edhem'i düşünde görüp hâlini soran bir veliye onun, "Bu can gövdeden çıkınca Hak canıma Bâbü'ş-şems adlı bir kapı açtı ve beni yargıladı. Bâbü'ş-şems, cennette velilerin ruhu için arşın karşısında yaratılan ve günde yetmiş kez Hak cemalinin görüldüğü bir yerdir" cevabını vermesi anlatılmıştır.

İkinci hikâyede, düşünde cennette on iki bin meleğin çevrelediği muhteşem bir sofrada yemek yiyen Mâlik-i Dînâr'ı ve Hak cemalini görmek için hayran bir vaziyette göğe bakan Marûf-ı Kerhî'yi gören veli zatın düşü anlatılmıştır.

Üçüncü hikâyede, bir velinin düşünde Hz.Peygamber'i sağ yanında Hz.Ebûbekir, sol yanında Hz.Ömer ve önünde de Ömer bin Abdülaziz olduğu hâlde görmesi anlatılmıştır.

Dördüncü hikâyede, Yahya İbn-i Muâzi'r-Râzî'yi rüyasında gören birisine Yahya'nın, "Dünya mümine zindan, kâfire cennettir" hadisini zikrederek Cenâb-ı Hak'dan rahmet bulduğunu söylemesi anlatılmıştır.

Beşinci hikâyede, her gece Râbia'nın ruhu için dua eden Beşşar adlı veliye düşünde Râbia'nın "sen bana güzel hediyeler vermişsin; bir kimse bir başkası için iyi dua ederse kabul olunur, sadaka verse Tanrı'ya hoş gelir, nurdan tabak üstünde filânın hediyesidir diye getirilir" demesi anlatılmıştır.

Altıncı hikâyede, bir gemide giderken geminin batması üzerine boğulan genci görüp üzülen bir veliye düşünde o gencin, "denize battığımda ruhum Şems menziline düştü. Şems, cennette sadece suda boğulan mümin kullara mahsus büyük bir makamdır" demesi anlatılmıştır.

Yedinci hikâyede, Horasan tarafından gelen bir pirin düşünde cennette gördüğü Şeddâd Müezzin'i araması anlatılmıştır. Şeddâd Müezzin dünyada ezan okuduğunda cennette dinlenmektedir.

Sekizinci hikâyede, İbrahim-i Edhem'in, düşünde Ahmed İbn-i Hanbel, Ahmed İbn-i Abdullah ve Yahya hakkında Bişr-i Hâfî ile sohbet etmesi anlatılmıştır.

Dokuzuncu hikâyede, Ömer b. Abdülaziz'in düşünde Hz.Ömer ve Hz.Ebûbekir ile birlikte oturmakta olan Hz.Peygamber'in yanına gidip selâm vererek oturması, bir müddet sonra da Hz.Ali ve ardından da Hz. Muâviye'nin yanlarına gelerek "Kâbe Tanrısı hakkı yargılandım, asla şaki olmadım" demelerini görmesi anlatılmıştır.

Onuncu hikâyede, Cuma geceleri, şehit düşen oğlunu düşünde gören, ancak bir Cuma gecesi şehit ruhlarının Ömer b. Abdülaziz'in ruhunu karşılamaya çıkmaları üzerine göremeyen babanın, oğluyla düşte haberleşmeleri anlatılmıştır.

On birinci hikâyede, bir velinin düşünde, ölen çok sevdiği bir dostunu önce zincire bağlanmış, sonra zincirsiz görmesi ve bunun, birisinin okuyup bağışladığı İhlâs ve Fatiha sureleri sebebiyle olduğunu öğrenmesi anlatılmıştır.

20. bâbda çeşitli konularda on hikâye anlatılmıştır.

Eserin son bölümü olan bu bölümün belli bir konusu olmayıp çeşitli konularda velilere ait hikâyeler anlatılmıştır.

Birinci hikâyede, Ebu Câzim'in, Mekke'de Mervân-ı Hımâr oğlu Abdülmelik'e babası ve kendisinin işledikleri zulmü hatırlatarak ayetlerle vaazetmesi üzerine Abdülmelik'in kızarak Ebû Câzim'i öldürtmek istemesi, ancak cellâdın o anda can vermesi anlatılmıştır.

İkinci hikâyede, kendisini bana itaat etmiyor diye Hz.Ömer'e şikâyet eden babasını, "bütün babalar hakkı oğul üzerine midir? Çok cimri bir cariyeye ile evlenip onu üstümüze reis etti, bana kötü bir isim verdi, ilim ve Kur'an da öğretmedi" diyerek şikâyet eden oğlanı Hz.Ömer'in haklı bularak babayı azarlaması anlatılmıştır.

Üçüncü hikâye, Bağdad'da bir pazardan geçen Cüneyd Bağdadi'nin, on hıyar bir akçeye diye bağırarak bir ses duyup bizim bahamız ne kadardır diyerek düşüp bayılmasına dairdir.

Dördüncü hikâyede, Mâlik-i Dînâr'ın, abdest için dışarı çıktığında kar yağdığını görüp kıyamet ahvalini hatırlayarak benim defterim nereden gelecek diye sabaha kadar kar altında beklemesi anlatılmıştır.

Beşinci hikâye, uykusundan bağırarak uyanan ve bunun sebebi sorulduğunda Müslim Beşârî'yi düşünde gördüğünü, ondan "selâm güzel bir ibadet, ancak ölümden sonra ibadetten ma'zûlüz. Ne yapılacaktır dünyada yapılmalı. O Kerim beni yargıladı" cevabını aldığını söyleyen Mâlik-i Dînâr'a dairdir.

Altıncı hikâyede, ölüm döşegindeki Mâlik-i Dînâr'ın, kendisini ziyarete gelen Cafer bin Selmân'a günahların başının dünyayı sevmek

olduğunu ifade eden hadisi vasiyet etmesi ve daha sonra can vermesi anlatılmıştır.

Yedinci hikâyede, bir gün Süleyman peygamber'i Azrail ile söyleşirken görüp Süleyman peygamberden kendisini Hindistan'a iletmesini isteyen bir dostunun, daha sonra Azrail'ce Hindistan'da canının alınması ve Azrail'in "Ya Resul, ben geldiğimde Hak'dan bu dostunun canını Hind'de almam için hitap gelmişti. Senden dilediği şeyi görünce şaşırđım. Kişinin cismine nereden toprak alınmışsa orada can verip gömülecektir" demesi anlatılmıştır.

Sekizinci hikâyede, Râbia'yı hasta yatağında ziyarete giden Abdülvâhid b. Zeyd ile Süfyân-ı Sevri'nin, "neden sıkıntının gitmesi için Tanrı'ya dua etmiyorsun?" şeklindeki sualine Râbia'nın "bu sıkıntı Mevlâ'dandır. Ben dost dileğine hilâf mı edeyim" demesi anlatılmıştır.

Dokuzuncu hikâyede, İbrahim-i Edhem'in, batmakta olan bir gemide bulunan mushafa yapışıp dua etmesiyle geminin kurtulması anlatılmıştır.

Onuncu hikâye, dışı derviş, içi fâsık bir bölük kimsenin, Râbianın ahvali yalan mı gerçek mi diye denemeye kalkışmalarına dairdir.

3. Eserin kendinden önceki ve devrindeki eserlerle ilişkisi benzer ve ayrı tarafları:

Türk edebiyatında 13.yy'dan itibaren görülmeye başlanan Tezkiretü'l-evliya adlı eserlerin büyük bir kısmı Feridüddin Attâr'ın eserinin tercümeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tercümeler dışında yine İnan edebiyatının ürünleri olan Nefehâtü'l-üns, Nesâyimü'l-Mahabbe, Reşehât-ı Aynü'l-hayât Ebû'l-Leys Semerkandî'nin Tezkiretü'l-Evliya'sı gibi eserlerin de Türkçe'ye tercüme edildiklerini görüyoruz. Ayrıca Sinan Paşa'nın Tezkiretü'l-evliya'sı da, Attâr'ın eserinin bir nevi telifi tercümesidir.

Evliyâ tezkirelerinin temelini sofilerin hâl tercümelerini ihtiva eden Arapça tabakât kitapları teşkil etmektedir.³ Ayrıca Türkçe tercümelerinin

³ Bunlar, Ebû Nasr Abdullah b. Ali Serrac (öl. 988)'in Lurna'sı Sülemî (öl. 1021)'nin Ta bakâtu's-süfiyye'si Ebû Na'im El-İsbahânî'nin Hilyetü'l-evliyâ'sı ve Kuşeyri Risâlesidir.

yapıldığı Farsça eserler de çoktur (Attar'ın Tezkiretü'l-evliyâsı, Eflâkî'nin Menâkıbü'l-Ârifin'i, Câmî'nin Nefehâtü'l-Üns'ü, Rıza Kuli Han'ın Rîyâzü'l-Ârifin'i, Dârâ Şükûh'un Sefî netü'l-evliya'sı).

Câmî'ü'l-Ahbâr'ın, tezkiretü'l-evliyâ türü tercüme eserler arasında tek sayılabilecek özellikleri bulunmaktadır. Bu özelliklerin başında, manzum oluşu, evliya hikâyeleriyle nasihatlar veriş gelmektedir. Bu durumda eser, hem bir tezkiretü'l-evliya, hem bir nasihatname, hem de şerhler katılarak genişletilmiş tercüme-telif karışımı bir meşâyihnamedir.

a- Manzum oluşuna göre farklılık gösterir. Çünkü tezkiretü'l-evliya türü eserler genellikle mensurdur. Eserinin türünde tek olduğunu şairimiz şöyle ifade etmiştir:

Olmaya pes bunculayın bir kitâb
Okuyanlar bulalar dürlü sevâb. (246)

Tezkiretü'l-evliyâ hod çok-durur
Bunculayın tezkire hiç yok-durur. (260)

Nesr-iken nazm eyledüm bunda bunı
Yâdigâr kalsun diyü bunda bunı. (249)

b- Evliya hikâyeleriyle nasihat vermesi bakımından farklıdır. Zira, diğer tezkiretü'l-evliyalarda velilerin kısa bir biyografisi verildikten sonra çeşitli menkabeleri anlatılmıştır.⁴ Eserimizde ise, velilerin hayatları değil, çeşitli konularda hikâyeleri anlatılmış, yasayışlarına gidilmiş, bununla yetinilmeyerek şerhler yapılmış, nasihatlarda bulunulmuştur. İçindekiyle amel olunması istenmiştir. Bâb başlıklarına bakılıp, başlıklarla hikâyelere dikkat edilince eserin bir tezkire kitabından çok bir ahlâk kitabı olduğu anlaşılır. Bu bakımdan Camî'ü'l-Ahbâr bir nasihatnamedir.

⁴ Meselâ Attar, her veliye başlarken terkipli ve secili sözlerle başlamakta ve ele aldığı velinin kısaca hayatına değinip tanıtıktan sonra hâl, keramet, düşünce ve sözlerine yer verilmektedir.

Söyledüğüm saña ben dürlü nasûh
Tâ bulasın ol nesâyıhdan fütûh. (50)

İşbu sözler kim direm bunda saña
Cümlesi penddür bunuñ öñden soña. (1811)

Bu nesâyih sözlerine cândan olgıl müstemî
Hoş nesâyihdür saña kim Câmi'ü'l-Ahbâr ider. (7384)

c- Tercüme-telif karışımı bir eser olması bakımından farklıdır. Zira Âşık Ahmed bu eseri, aslı mensur Deşti dildeki bir eserden şerh ve nasihatlar katarak nazmetmiştir. Ayrıca nakille yetinmeyip hikâyeleri yer yer şerhetmiştir.

Evliyânunñ hâlidür söyledüğüm
Şerhi birle hoş beyân eyledüğüm. (5651)

d- Câmi'ü'l-Ahbâr'da sadece evliya hikâyeleri değil, peygamber kıssalarına da yer verilmiştir. Hemen her bölümde Hz. Muhammed'in örnek hayat ve sözlerine yer verilmiş olmasının dışında, Hz. İsâ, Hz. Süleyman, Hz. Zekeriyâ ve Hz. Yahyâ hakkında da hikâyeler anlatılmıştır. Ayrıca sahabilardan da hikâyeler mevcuttur. Aşağıdaki beyitler eserin enbiya ve evliya hikâyelerinden oluştuğunu bildirmektedir.

Ol-durur söz kim ola Kur'ân sözi
Enbiyâ vü evliyâ merdân sözi. (47)

Âşık Ahmed, eserini Meşâyih-name olarak da anmaktadır. Ayrıca, eserinin o devirde yaygın olan Hurşidname türü beşerî aşkı işleyen eserlerden olmadığını, bir nasihatname olduğunu bildirmektedir.

İşbu sözler bil meşâyih-nâmedür
Sanma bunı işbu Hurşid-nâmedür. (7626)

Saim KESKİN
Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı